

על הספק כגון שבועת השומרים, או שבועת השותפין דרבנן – אין צריכים איום (גאונים, רמב"ם יא,טו). ונראה הטעם, שכשאנו רואים תובע בכרי, יש לנו לחוש שמא לשקר הוא נשבע, משא"כ בתביעת ספק. אלא שאף באלו ראוי לדיינים להשתדל שלא יבואו לידי שבועה כפי כוחם (מאירי). וכ"ה ברמב"ם יא,יט 'צריכין הדיינין לפצור בבעלי דינן אולי יחזרו בהן עד שלא תהיה שם שבועה כלל'.

א. טכסיס שבועת התורה: מביאים מטה שנושאים בה המתים ומניחים אותה באמצע, ונודות נפוחים שמבקעים או מתירים אותן בשעת השבועה כדי שתצא הרוח, ונרות דולקות שמכבים בשעת השבועה, ואפר מקלה מפוזר, ושקים מוטלים באמצע. ועומד שליח בית דין בפני הנשבע וסודר הטענה והכפירה, ואומר לנשבע: אתה פלוני בן פלוני אם יש עליך כלום לפלוני זה מכל הטענה שטוען עליך בשמתא דישראל להוי ההוא גברא, בחרם ב"ד העליון ובחרם ב"ד התחתון וכל הדברים. ותוקעים בשופרות עם האלה – והוא עונה 'אמן'. 'ושלום על ישראל. אמן' (מלשון הרמב"ן, עפ"י ויקרא רבה ה וספר הערוך).

כתבו אחרונים שלא נהגו באיומים אלו (עפ"י כנסת הגדולה חו"מ פז). וכתב שאין לעשותם; שו"ת חת"ס חו"מ עג. ובערוה"ש (פו,יז) כתב שנוהגים להדליק נרות וללבוש 'קיסל' ולפתוח ארון הקודש.

ב. כתב רש"י: בדורותנו ביטלו הראשונים שבועה לפי שעונשה גדול, ותקנו לגזור עליו 'ארור' בעשרה, והרי אמרו 'ארור – בו שבועה'. ויש שנהגו לומר 'על דעת המקום ב"ה ועל דעת ב"ד' אנו מחרימים על פלוני על דבר כך וכך שכן הוא כמו שטוען', ובעשרה (או"ז). וע' ראב"ד הל' שבועות ספ"א.

ואין כן דעת הר"ף (רשב"א) ופשט דברי הרמב"ם (שבועות יא,ט. כמו"כ ריטב"א ור"ן. אך ע' כס"מ יא,כ) והמאירי.

והסיק הריטב"א שאם אין עשרה או שאר החומרות של הגאונים הנ"ל, לכתחילה אין להשבע שבועת התורה ב'ארור' אלא בשבועה ממש שחמורה על האנשים יותר.

דף לט

- עב. א. אלו חומרות מיוחדות קיימות בעוון שבועה, שאינן בשאר עברות שבתורה?
 ב. מה דינם של משפחות החוטאים ושאר אנשי דורם, בכל עברות שבתורה ובעוון שבועה?
 ג. האם שבועת הדיינין נאמרת בלשון הקדש דוקא או גם בשאר לשונות?
 ד. מי שאמר הריני משלם ואיני נשבע, האם יכול לחזור בו מדבריו, ולהשבע ולהיפטור?
 א. העולם כולו נודעו בשעה שאמר הקב"ה בסיני לא תשא את שם ה' אלקיך שוא.
 כל עברות שבתורה נאמר בהן ונקה (לשבים). רבי אלעזר, ובשבועה נאמר לא ינקה (שאפילו לשבין לא ינקה בלא פרעון. רש"י).
 בשבועה נפרעים גם ממשפחתו באותו דין שנפרעין מהנשבע לשקר. ואף נפרעים מכל העולם כולו, וכדלהלן. ומפני אַלָּה (וכיוצא בה, כחש ורצוח וגנוב ונאוף. עתוס' רמב"ן ושר"ר) אבלה הארץ. ונפרעין ממנו לאלתר, ואין זכות תולה לו כבשאר עבירות.
 וכן יש עונש מיוחד על המשביע (אעפ"י שהדין עמו – נענש על שלא הקפיד מראש ליתן כספו לאדם שאינו נאמן וגרם בשל כך לחילול השם. ערש"י; תוס' מז:).

ב. בשאר עבירות (אף חייבי כריתות ומיתות החמורות. רמב"ן וריטב"א) – העובר נענש בדינו, ורשעי משפחתו (שמחפים עליו. ואפילו אין בידם למחות. ר"י בן מגאש) – בדין חמור, ורשעים דעלמא (שלא מיחו בו, וכל ישראל ערבים זה בזה) – בדין הקל. צדיקים דמשפחה ודעלמא – פטורים. כתב ר"י בן מגאש: צדיקים פטורים אעפ"י שיש בידם למחות. וצ"ע. בשבועה (ולא בנדר. עתוס'), הוא ורשעי משפחתו – בדינו. רשעים דעלמא – בדין חמור. צדיקים דמשפחה ודעלמא – בדין הקל. המאירי כתב שבשאר עבירות נתבעים רק אותם שיש בידם למחות בודאי, אבל בשבועה חייבים להשתדל במחייתו אע"פ שאין יודעים אם בידם למחות.

ג. שבועת הדיינים (וכן שבועת ביטוי) בכל לשון שהוא מבין (כפרש"י ותוס' ר"ף רמב"ם רמב"ן וש"ר). ר"י בן מגאש כתב: דוקא בלשון הקדש. [י"א בדעתו אף בדיעבד וי"א לכתחילה. ע' מאירי כס"מ ולה"מ].

ד. אם אמר (בבית דין. עתוס') איני נשבע – פוטרים אותו מיד. פרש"י שאין משהים אותו בבית דין שלא יחזור בו על כן ישלם מיד שקיבל עליו בב"ד. ומשמע מדבריו שכל עוד לא יצא מב"ד – חוזר. לאחר שיצא – אינו חוזר.

יש אומרים שאפילו יצא מבית דין יכול לחזור [ופוטרים אותו מיד כדי שיבוש מלחזור בו]. כן הביאו בתוס' בשם ר"ת שאמר בתחילה. ואולם חזרו ונקטו לעיקר כרש"י. ושיטת הרי"ף שאפילו מיד אין יכול לחזור. וכן נקט המאירי לעיקר. וכתב ראב"ן שמשפסקו וגמרו הדין אין יכול לחזור בו (וכן נראה בדעת הרמב"ם. עפ"י ריטב"א). ויש דעה שמיד כשקיבל עליו אינו יכול לחזור בו לאחר כדי דיבור, עכ"פ כשאין עסוקין באותו ענין (עריטב"א בשיטת רמב"ן).

עג. מהם השיעורים המנימלים לחיוב שבועה ב'מודה במקצת הטענה'?

תנן: הטענה שתי כסף [כלומר שתי מעות כסף, והיינו שליש דינר כסף] וההודאה שוה פרוטה [בירושלמי מובא שכן דעת בית הלל, אבל לבית שמאי הטענה מעה כסף].

הרמב"ם (טוען ונטען ג, ב) כתב ששיעור שתי כסף הוא מדבריהם. ופירש בלחם-משנה שאינה דרשה גמורה (אך מלשון הרמב"ם (בה"א) 'אין מודה במקצת חייב שבועה מן התורה עד שיודה בפרוטה או יתר וכפוף בשתי מעין כסף' מבואר שהוא דין דאורייתא. ונראה שנתן הכתוב שיעור הדבר להכמים שיקבעו, רק הדרשה מה כלים שנים וכו' אינה גמורה, אבל הדין דאורייתא).

לדברי רב, הטענה שהנתבע כופר בה אינה פחותה משתי מעות כסף. ולדברי שמואל הטענה הכוללת לא תפחות משתי כסף, אבל הכפירה עצמה דיה בשוה פרוטה. תני רבי חייא לסייע לרב.

א. פסקו כל הראשונים הלכה כרב, שהכפירה צריכה להיות שתי כסף – שכן סייעו רבי חייא וכן נקט רב פפא. (וכפי שאמרו בגמרא מה:).

ואם טענו שתי כסף ופרוטה והודה לו בפרוטה וחצי, נסתפק המאירי שמא נחשב זה ככפירת שתי מעות וחייב. וכן דייקו מהתוס'.

ב. המודה במקצת בפחות משתי כסף – נשבע היסת (ערמב"ם טוען ונטען ג, טו; מאירי מ:).

במה דברים אמורים, בכספים וכדומה אבל כלים – שיעור טענתם אף בפחות משתי כסף (שמואל מ: – ואף רב סובר כן. ריטב"א), ולא פחות משני כלים.
 א. יש אומרים שכל כלי שוויו לפחות שוה פרוטה (תוס' רמב"ן רא"ש וריטב"א – עפ"י הירושלמי). ובקצות החשן (פח) כתב שזהו רק לשמואל אבל לרב אין צריך כלי שוה פרוטה. ואולם אין במשמע כן מדברי הפוסקים שהרי פסקו כרב ואעפ"כ הצריכו כלי ש"פ (שבט הלוי ח"ו רלג).
 לדעת הגאונים והרמב"ם (טוען ונטען ג, ה) והרשב"א והמאירי, בכלי אין צריך שוה פרוטה.
 ואף כלי הנעשה מאליו כגון כלי הים דינו ככלי לענין זה (מאירי מ: עפ"י הירושלמי).
 ב. מהפוסקים משמע שגם בכפירת כלי אחד – חייב. והרש"ש כתב שלכאורה לרב אינו חייב אלא כשכפר שני כלים.

דפים לט – מ

עד. מה הדין באופנים הבאים:

- א. התובע מחברו חטים והודה לו בשעורים.
 - ב. טענו חטים ושעורים והודה לו באחד מהם.
 - ג. טענו חטים ולא הספיק לתבוע גם שעורים, עד שקדם הלה והודה לו על שעורים.
 - ד. טענו מטבע זהב שיש לו בידו, והודה לו במטבע כסף וכד'.
 - ה. טענו כלים וקרקעות והודה לו על מקצת מן הכלים.
 - ו. טענו שתי מחטין והודה לו באחת מהן.
 - ז. טענו כלים ופרוטה והודה בכלים וכפר בפרוטה; הודה בפרוטה וכפר בכלים.
 - ח. טענו שוה פרוטה, ויש עמו עד אחד שמעיד לו.
- א. טענו חטים והודה לו בשעורים – חכמים פוטרם, הן מחויב שבועה על החטים (לפי שאין ההודאה ממין הטענה), הן מדמי שעורים (רבה בר נתן. ב"ק לה: וע"ש). ורבן גמליאל מחייב שבועה על החטים (שאינו מצריך הודאה ממין הטענה).
- א. לרבן גמליאל, צדדו בתוס' בשני תירוצים האם פטור מדמי שעורים או חייב (ע' שני תירוצים בתוס'. ועתוס' ב"ק לה; בית הלוי ח"ג מא; פרי יצחק ח"ב סו).
 - ב. רוב הראשונים פסקו כרבה בר נתן לפטור לגמרי. ויש שפסקו לחייב דמי שעורים (ע"ה ב"ק לה).
 - ואולם חייב 'שבועת היסת' על הכפירה, כדין כופר הכל (רמב"ם טוען ונטען א, ג).
 - ג. הוא הדין בהודאה של חפץ אחר ממה שטענו, הגם ששניהם ממין אחד (ע' להלן מג. במנורה גדולה וקטנה וב"מ ק בשני עבדים ושני בגדים, וע"ש במאירי).
- ב. טענו חטים ושעורים והודה לו באחת מהן, רב נחמן אמר שמואל: חייב שבועה. וכן אמר רבי יצחק בשם רבי יוחנן. ואילו רבי חייא בר אבא בשם ריו"ח אמר שפטור. ורב פפא פסק כשמואל, שחייב. וכן פסקו הר"ח כאן והרמב"ם (טוען ג, ח ג) והתוס' והרשב"א והמאירי – שהרי הלכה כרב נחמן בדינים, וגם רב פפא שהוא בתראה פסק כן. [ואף רב מודה לכך. ערשב"א. וצ"ע מלשוננו בסד"ה ומיהו לענין], ודלא כמוש"כ הר"ח בכתובות. (וע' בבאור שיטתו ברש"ש ובית הלוי ח"ג סוס"י מא).